

A kézirattól a kultuszig

Mikes Kelemen válogatott bibliográfia, Hopp Lajos anyaggyűjtésének felhasználásával összeállította Kun Zsuzsanna és Maczák Ibolya, bevezető Tüskés Gábor. MTA Irodalomtudományi Intézet, Líceum Kiadó, Budapest–Eger, 2011. 150 oldal

Bibliográfia, ráadásul válogatott bibliográfia ritkán szokott recenziók tárgyaként szerepelni, hiszen általában olyan segédkönyvekről van szó, melyek használata ugyan megkerülhetetlen a témával foglalkozó kutatók számára, ám ritkán lehet újszerű megközelítést, egyéni látásmódot vagy a kutatást alapjaiban megújító eredményeket emlegetni ismertetésük apropójaként. Az adatszerűséget kétségkívül előtérbe helyező kézikönyvek bemutatásakor ráadásul fennáll a veszély, hogy a recenzens is adatokat összegez (vagy hiányol), redundánssá téve ezzel nem csupán saját mondanivalóját, hanem a tárgyalt témát is. Létezik ugyanakkor a bibliográfia műfajának egy olyan sikerült változata, amely nem csupán segédkönyv, hanem szinte tudománytörténeti összegzésként vagy elemzésként is interpretálható. Kétségkívül ilyen esettel állunk szemben, amikor a 2011-es év talán legfontosabb köz-, irodalom és művelődéstörténeti évfordulójához kapcsolódó eseménysorozatot lezáró kötetek egyikét vesszük kézbe.

2011-ben Mikes Kelemen halálának 250. évfordulója számos tudományos rendezvény lebonyolítására nyújtott alkalmat, és több kiadvány is napvilágot látott. „Az ismeretlen Mikes” címmel kiállítás nyílt Budapesten és Egerben, a megelőző eseményeket 2011 októberében nemzetközi konferencia követte Budapesten *Mikes Kelemen és az európai felvilágosodás* címmel, ahol történészek és irodalmárok német, angol, francia és magyar nyelvű előadásai hangzottak el, a konferenciát kulturális események – Mikes-émlékkoncert, irodalmi est – kísérték. Az emlékév elő-

készítéseként jelent meg 2009-ben a *Törökországi levelek* első, 1794-es, szombathelyi kiadásának hasonmás kiadása három tanulmány kíséretében, illetve 2011-ben *Mikes Kelemen füveskönyve*.¹ A Mikes-évforduló legjelentősebb 2011-es kiadványai közé tartozik a *Törökországi levelek* francia fordítása, amely a párizsi Honoré Champion kiadónál jelent meg, valamint a *Válogatott bibliográfia*.² A *Magyar Napló* 2011 októberében tematikus számban emlékezett meg Mikesről.³ A *Mikes Kelemen válogatott bibliográfia* már kiadásának évében előadások, ismertetések tárgya lett;⁴ ez a tény egyrészt a tudományos közvélemény fokozott érdeklődésének, másrészt a kiadvány újszerű, mondhatni egyedi jellegének köszönhető.

Miben is rejlik ez az egyediség? A bibliográfia készítőinek gondos munkáján kívül

¹ Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*. Eger, 2009. 490 p. (A kiadást kísérő füzetben közreadott tanulmányok: Hopp Lajos: *A Törökországi levelek első kiadása*; Kuntár Lajos: *Szombathely leghíresebb könyve: Mikes Kelemen Törökországi levelek*; Czeglédi László: *Török levelek. Mikes Kelemen leveleinek hasonmás kiadása*.) A mikesi életmű előtt tisztelgő *Füveskönyv* egy válogatás eredménye. Vö. Tüskés Gábor (szerk.): *Az vagyok, aki voltam, és az leszek, aki vagyok: MIKES Kelemen füveskönyve: Válogatás a teljes életműből*. Szeged, 2010. 145 p.

² Mikes Kelemen: *Lettres de Turquie*. Paris, 2011.

³ *Magyar Napló* 23. évf. (2011), 10. sz. (A szám önálló címe: *Mikes Kelemen emlékezete*.)

⁴ A bibliográfiáról a Mikes-émlékvet lezáró könyvbemutatón Németh S. Katalin tartott előadást, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet recenziós portálján pedig autoreferátumot és ismertetést is olvashatunk róla: <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/TuskesGabor/Mikes-Kelemen-valogatott-bibliografia-szerk.-KUN> <http://reciti.hu/2012/60#more-60>

kétségtelenül abban, hogy tágabb értelemben több mint egy évszázados, de még szűkebben értelmezve is több évtizedes útkeresést, kísérletezést zár le, így egyszerre önálló, és másokból táplálkozó munka.

A Mikes-bibliográfiának ugyanis önálló története van. Véltetően ezért is viseli a válogatott bibliográfia „nulladik” fejezete a *Bibliográfiák* címet; így tudjuk meg, hogy 1906 és 1998 között tíz, nyomtatásban vagy elektronikus formában megjelent, illetve kéziratban maradt kezdeményezés regisztrálható. A válogatás ugyanakkor nem az ezekből történő szemeztetést jelenti, hanem egy adott koncepció „naprakész” végigvitelét. Tüskés Gábor a bevezetőben kiemeli, hogy a kiadvány alapja Hopp Lajos *Mikes Kelemen bibliográfia* című kézírata, amelyet a kutató a *Mikes Kelemen összes művei* címet viselő, hat kötetben 1966 és 1988 között megjelent kritikai kiadás előkészítése során állított össze, és 1963-ban zárt le.⁵ Az új kiadvány célja, hogy ezt a kéziratot kiegészítve és továbbfejlesztve válogatott személyi bibliográfiát kínáljon Mikesről a lehető legszélesebb közönség (kutatók, oktatók, egyetemi hallgatók és érdeklődő olvasók) számára. A bibliográfia az MTA Irodalomtudományi Intézete (2012-től MTA BTK ITI) XVIII. századi Osztályának és az egri Eszterházy Károly Főiskola Könyvtárának együttműködésév készült el és jelent meg. A feladat több közreműködő mintegy kétévi munkáját vette igénybe. Nem csupán arról volt szó, hogy Hopp Lajos anyagát megtoldották az 1963 óta született munkákkal, hanem újragondolták az anyag gyűjtését és rendszerezését. Hopp irodalomtörténész-ként ugyanis nem egyszerűen személyi bibliográfiát készített, hanem összeállításában megfigyelhetők az analitikus bibliográfia és az adattár jegyei is, miközben kritikai megjegyzéseket is beépített, sajátos műfaji keveredést hozva létre ezzel. Ebből kibontva kellett egy mindenki által használható, néhány

elemében (így például a hatás- és kultusz-történet tételeinek tagolásakor) kísérleti jeleget is mutató kézikönyvet létrehozni.

Az így megszületett bibliográfia sorra veszi a korábban megjelent bibliográfiák Mikesnek szentelt részeit, megemlítve többek között a legkorábbi, a *Leveleskönyv* 1906-os, kormánytámogatással megjelent emlékkiadásában szereplő öt oldalas összeállítást, a Hopp Lajos-féle kéziratot, illetve *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig* című CD-romot is.⁶ Ezután tér rá Mikes műveire: a kéziratok után a nyomtatott kiadások következnek, teljes vagy szemelvényes formában, továbbá a fordítások, a hanghordozókon található és digitális kiadások. A bibliográfia a szakirodalmat kronológiai sorrendben rendszerezi, kategóriák szerinti bontásban. Helyet kapnak itt a tanulmány-fejezetek, lexikon-szócikkek, tanulmányok, tanulmánykötetek és monográfiák. A szerkesztők a tanulmányokat és cikkeket 1789 és 2011 között, a vonatkozó szakdolgozatokat és doktori disszertációt pedig 1945-től napjainkig összesítik.

A bibliográfiából meg tudhatjuk, hogy Mikesről Abafi Lajos jelentetett meg először monográfiát 1878-ban;⁷ a monográfiák között vannak életrajzok, illetve Mikes életét és írásait együtt tárgyaló munkák. Bebizonyosodik ugyanakkor az a – már a könyv bevezetőjében is megfogalmazott – megállapítás, miszerint mindmáig várat magára Mikes Kelemen *életművének* átfogó, monografikus igényű feldolgozása. A felvetett témák – és egyúttal a korántsem lezárt Mikes-kutatás – szerteágazó jellegére utal például az, hogy Mikes francia forrásainak immár hét és fél évtizede megkezdődött ku-

⁶ Miklós Ferenc (szerk.): *Mikes irodalom*. In: ZÁGONI MIKES Kelemen törökországi levelei. Budapest, 1906. 225-230.; Császtvay Tünde – Monok István: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*. CD-ROM. Szeged, 1998.

⁷ Abafi Lajos: *Mikes Kelemen*. Budapest, 1878. 208. p.

⁵ *Mikes Kelemen összes művei*. I–VI. kötet. Budapest, 1966-1988.

tatása (1937-ben Szegeden publikált Madácsy László Mikes francia forrásairól), ugyanakkor éppen e recenzió készítője kapott a 2011-es évforduló alkalmából felkérést Mikes azonosítatlan (feltételezhetően francia nyelvű vagy francia közvetítésű) forrásainak kutatására. A monográfiák között találunk egy román nyelvű könyvet is. Az utóbbi évtizedek legjelentősebb munkái természetesen Hopp Lajos három monográfiája, amelyből kettő posztumusz jelent meg.⁸

A kutatók számára értelemszerűen nagy jelentőséggel bír a kiadások és a szakirodalom pontos csoportosítása; a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére azonban a hatás- és kultusztörténetet összesítő rész tarthat számot. Megtudhatjuk innen például, hogy Mikesről az első regény 1902-ben született, a máig utolsó pedig 2002-ben, tehát a széprőza 100 éve reflektál Mikes *Leveleskönyvére*. Az esszéirodalom nem kevésbé gazdag: 1911-ben (vagyis Mikes halálának 150. évfordulóján) Ady is írt Mikes-esszét, tőle nem meglepő módon igen meglepő „Szelíd, új jegyzetek: Mikes és az ingatörvény” címmel. A szintén gazdag lírai megidézések közül felfigyelhetünk arra, hogy az erdélyi magyar költők nem feledkeztek meg száműzetésben meghalt író társukról; Mikes sokakat meghihtetett: róla szóló vagy őt megszólító versek Vörösmartytól napjainkig jelennek meg.

A képzőművészeti alkotások mellett a vonatkozó szakirodalmat is megtalálhatjuk. A legismertebb alkotások egy 18. századi ismeretlen festő után készült ismeretlen mester olajfestménye Mikes Kelemenről és Beck Ö. Fülöp Mikes-émlékérme. A szobrászati alkotások közül az erdélyi, illetve rodostói emlékekre figyelhetünk fel, de vannak köztük Szegeden látható alkotások is, mint például Berán Lajos bronz domborműve a Dóm téri Pantheonban, illetve szín-

tén Mikest ábrázolja a Dóm téri zenélő óra egyik fából készült figurája, Kulai Józseftől. A zeneművek között találjuk Petrovics Emil V. *kantátáját*, amelyet a Mikes-évforduló alkalmából rendezett koncerten is előadtak. A bibliográfia számba veszi továbbá a Mikes nevét viselő szervezeteket, intézményeket, emlékhelyeket, kiállításokat, illetve díjakat.

A történezeseket és irodalomtörténezeseket érthető módon elsősorban a Rákóczi-emigráció dokumentumai, Mikes élete és életműve, az ezt tárgyaló szakirodalom érdekelheti. A hallgatók, szakdolgozók, tudományos diákkörre készülők azonban nemcsak a monográfiákat és tanulmányokat forgathatják. A bibliográfiából megtudjuk például, hogy *Játék és fikció* címen már nem érdemes Mikesből szakdolgozni, ezt ugyanis Nyíregyházán 1995. és 2003. között háromszor is megtették.⁹ A kritikus olvasóban ilyenkor természetesen felmerül a kérdés, hogy miként volt lehetséges egyazon intézményen belül alig három év különbséggel egyazon (szóról szóra megegyező) című szakdolgozatot írni (50. o., 368. és 369. tétel).

A bibliográfia hasznos összesítést kínál a Mikes-émlékév alkalmából, bővíti, frissíti a kritikai kiadás kapcsán összegyűjtött adatokat. (Ne felejtjük el, hogy a kritikai kiadás utolsó kötete 24 éve jelent meg!) Az index segítségével könnyű tájékozódni a kategóriák szerinti csoportosítás és az időrendi sorrend mellett is. Bár válogatott bibliográfia, gyakorlatilag mindent rendszerez, ami a kutatásban és oktatásban Mikessel kapcsolatban jelenleg használható és felhasználható. A címléírások áttekinthetők, az irodalomtörténeti hivatkozásokban elfogadott szabványt követik. Egy esetleges későbbi on-line publikálás a bibliográfiát széles körben elérhetővé tenné, kutatási és felsőoktatási jelentőségét növelné.

KOVÁCS ESZTER

⁸ Hopp Lajos: *Zágoni Mikes Kelemen*. Csíkszereda, 1996. 160 p.; Hopp Lajos: *Mikes Kelemen: Életút és írói pályakezdet*. Budapest, 2000. 205 p.; Hopp Lajos: *A fordító Mikes Kelemen*. Budapest, 2002. 438 p.

⁹ Erre Németh S. Katalin is felhívta a figyelmet a bibliográfiának szentelt könyvbemutató előadáson.